

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.7.2024.331824>

МИРОНЕНКО А. М.

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Аспірантка кафедри історії української музики та музичної фольклористики. Науковий керівник — М. Д. Копиця, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри (Київ, Україна).

Myronenko, Anna. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Postgraduate student at the Department of History of the Ukrainian Music and Musical Ethnology. Scientific advisor — Marianna Kopytsia, Doctor of Art Studies, Professor, Head at the Department (Kyiv, Ukraine).

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3978-2463>

© МIRONENKO A. M., 2024.

annamironenko2611@gmail.com

ЧИ БУВ У ГЛУХОВІ ОСЕРЕДОК МУЗИЧНОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА?

WAS THERE A BRANCH OF THE MYKOLA LEONTOVYCH MUSIC SOCIETY IN HLUKHYV?

Наприкінці ХХ століття, після надання публічного доступу до архівних документів, науковці отримали широкі можливості досліджувати важливі події в історії України. Однією з цінних і яскравих сторінок буття нашої країни є діяльність Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича, значення якого для українського відродження важко переоцінити. Створене більше, ніж через два місяці після смерті Миколи Леонтовича на знак протесту проти нищівної політики нової влади, товариство мало на меті будувати культуру України на її сакральних національних цінностях. Діяльність Товариства розгорнулась у всій Україні, у 69 філіях і осередках у містах і містечках України — тому через сім років їх звинуватили в націоналізмі, у відхиленні від ідей пролетарського

мистецтва, реорганізовано, членів товариства репресовано, а пам'ять про його діяльність заборонено на довгі десятиліття. Лише зі здобуттям незалежності України настала можливість вивчати «секретні» матеріали, досліджувати діяльність Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича.

Першою такою розвідкою стала праця Анастасії Адаменко і Тетяни Воронкової «Всеукраїнське музичне товариство імені М. Д. Леонтовича» [1982], яка містила стислий огляд документів Товариства. Особливо ґрунтовними дослідженнями є монографія Олени Бугаєвої «Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича» [2011] та її продовження — «Музичне товариство імені М. Д. Леонтовича (1921–1931): біографічний словник» [2015]. Досліджуючи архіви Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (фонд 50), інші дотичні матеріали, науковиця опублікувала імена членів товариства, географію філій, охарактеризувала середовище, у якому відбувалося становлення Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича, етапи і напрями його діяльності, документацію філій, каталоги рукописів нот, каталог фонду Музично-теоретичної бібліотеки імені К. Стеценка, фотодокументи.

Більш компактна праця про діяльність Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича — монографія Валентини Кузик «Музичне товариство імені Леонтовича — 100 років. Стратегія виживання» [2022], доповнена фотодокументами Олени Бугаєвої.

Відома інформація про осередок Музичного товариства у Глухові Сумської обл. (до 1925 р. — Чернігівська губернія), даних про який раніше не було виявлено в жодних матеріалах культурного та музичного фондів Глухівщини. Це актуалізувало два питання: чи був у Глухові осередок Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича і хто був його представником?

Завдяки вагомим знахідкам історія створення і діяльності Товариства стає більш виразною. Автори залучають багатий матеріал, але не менше залишається недосліджених

питань, одне з них — створення Глухівського осередку, до якого науковці ще не зверталися. Автору статті вдалося віднайти відомості в різних архівах і поєднати їх, що маленьким струмком вливається в колосальну ріку історії Товариства. Проаналізуємо віднайдені факти, щоб відповісти на запитання: чи був у Глухові осередок Музичного товариства імені Миколи Леонтовича?

На засіданні Чернігівської філії в рік її створення (1923) було вирішено швидко організувати музичні осередки, «що керували б роботою своїх округ чи районів в таких місцях Чернігівщини: ... Глухові...» [Протокол, 1923, с. 2]. Станом на першу половину 1925 р. зафіксовані нові осередки в містах Остер, Мринськ, Конотоп [Лист, 1925, с. 22]. Немає інформації про Глухів і в ремарці з листа філії до редакції журналу «Музика» про налагодження роботи з хорами округи [Лист, 1925, с. 41]. Питання про організацію глухівського осередку знову було порушене в листі музичної секції до Товариства і названо таким, що стоїть «на порядку денному» [Лист, 1925, с. 43]. Інших даних із цього питання у фонді № 50 ІР НБУВ не знайдено. Тобто, станом на 1925 р. у Глухові осередку Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича не було, хоч керівництво Чернігівської філії і мало намір відкрити його. У цьому переконує і те, що ні в бібліотеці Глухівського учительського інституту (нині — Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка), ні в Глухівській публічній бібліотеці немає примірників журналу «Музика», які розсилали до філій та осередків, а також нотних збірок видавництва Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича.

Проте імена і зв'язки з результатами діяльності Товариства свідчать про те, що Товариство мало вплив на культурно-мистецьке життя Глухова, найімовірніше, в офіційно не затвердженому статусі.

О. Бугаєва наводить списки членів філій Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича, серед них — Михайло Іванович Стратанович [2011, с. 380], який свого часу працював

у Глухівському учительському інституті. Під його керівництвом навчався Нестор Городовенко, майбутній персональний член Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича (від 1921 р.), дійсний член Товариства у 1924–1926 рр., керівник капели «Думка» [Бугаєва, 2011, с. 358]. У складі Товариства у всіх його трансформаціях (ВКВПЛ та ВУТОРМ) був письменник Степан Васильченко [Бугаєва, 2011, с. 358], колишній студент Глухівського учительського інституту (1904–1905), і Павло Сениця, композитор, колишній учень Хрестовоздвиженського трудового братства Глухівського повіту (покинув братство 1900 р.) [Бугаєва, 2011, с. 360]. Ці імена, пов'язані з Глухівщиною, спонукають шукати докази про діяльність Глухівського осередку Товариства. У документах фонду є ім'я колишнього глухівського гімназиста (1900–1909) Федора Ернста, який не був офіційним членом Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича, проте друкувався в журналі «Музика», виступав у наукових «Вівторках», які організовувало Товариство. Наявний у фонді також культурно-історичний етюд «Контракти і контрактовий будинок у Києві» Ф. Ернста.

Павло Сениця і Степан Васильченко покинули Глухів 1900 року і 1905 відповідно, до того ж, не з найкращими споминами. П. Сениця не сприйняв правил Хрестовоздвиженського братства. Через відмову Миколи Неплюєва (засновника й керівника закладу) піти назустріч страйкарям певна кількість братчиків покинула навчання, серед яких і майбутній композитор [Мельник, 2018, с. 134]. Васильченко був розчарований антиреволюційними настроями глухівських студентів і залишив інститут, як «єдиний страйкар в інституті назавжди», за визначенням студентів. У спогадах письменник назвав глухівське життя «сумною школою» [Васильченко, 1960, с. 40–41]. Ернст після глухівської гімназії продовжив навчання в Берлінському університеті.

За матеріалами Справи № 214 фонду № 50 ІР НБУВ, М. Стратанович працював у Глухівському учительському інституті з 1 жовтня 1900 р. до серпня 1911 р. У 1907 році за його керівництва закінчив Інститут Н. Городовенко. Після

викладання у Глухові Стратанович продовжив педагогічну діяльність у Суразькій (1911–1920) та Чернігівській учительських семінаріях (1920–1925 чи 1928), водночас керуючи з 1920 р. Радянським українським хором (м. Чернігів) та хором профспілки РОБОС (1924–1925). На час заснування Чернігівської філії (1923) виповнилося 12 років, як Стратанович покинув Глухів. Тому він ніяк не міг бути представником осередку. Більше того, в анкеті члена Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича Стратановича від 1925 р. в розділі «З якого часу членом т-ва» зазначено: «Член-фундатор філії т-ва в Чернігові».

Логічне запитання: «Хто міг бути представником осередку Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича у Глухові, якщо припустити, що він там діяв?»

На час створення Чернігівської філії яскравою особистістю був чеський композитор Ян Батист Ступка, альтист із консерваторською освітою (Одеса і Прага), який працював у Глухові: учителем співів у Глухівській початковій школі, шостій семилітній школі та жіночій гімназії (1917–1919), учителем музики в Глухівському учительському інституті (1919–1925) [Крижанівський, 2015, с. 46]. Як музикант потрапив з Одеси до провінційного Глухова? Точно не відомо, найімовірніше, він, як і багато відомих професорів, опинився у Глухові внаслідок евакуації або рятуючись від голоду [Мошик, 2019, с. 187]. Саме така жорстока обставина «сприяла» наявності у провінційному місті значної кількості кваліфікованих педагогів.

Протоколи засідання Чернігівської філії від 12.05.1923, п. 3 містять рішення щодо вимог до представників філії: «... якнайшвидше організувати музосередки ... в місцях Чернігівщини ... Доручити це т. т. (*товаришам* — А. М.) на місцях, що працюють на хоровій справі ...» [Протокол, 1923, с. 2]. Саме таким вимогам відповідала діяльність Яна Батіста Ступки, викладача співів школи, гімназії та інституту. Він працював в українському мішаному хорі, організував дитячий і студентський хори, поставив із дитячим хором свої опери «Червона Шапочка» й «Білосніжка» [Ляшко, с. 25].

Після від'їду до Праги у липні 1927 р., він стає хормейстером «Українського хору» в Празі [Крижанівський, 2017, с. 47]. У наведеному переліку головним є означення «український», яке свідчить про національне спрямування діяльності колективів, утворених за сприяння Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича: Державний український хор, Державна українська мандрівна капела, Робітничий український хор, Українська народна філармонія та ін. Навіть у першій назві товариства 1921 року — Всеукраїнський комітет вшанування пам'яті Миколи Леонтовича (ВКВПЛ) — наголошено змісті й характері його діяльності: популяризувати українську музичну культуру. Це теж доказ того, що Чернігівська філія все ж таки змогла організувати свою діяльність у Глухові.

Більш прямим доказом причетності Яна Ступки до Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича є його переїзд до Харкова на посаду хормейстера Державного українського хору імені М. Леонтовича [Кудрицький, 1997, с. 568–569; Щепакін, 2005, с. 185] і художнього консультанта чоловічого вокального квартету «Микола Лисенко» [Крижанівський, 2015, с. 47]. Як відомо, діяльність Товариства була спрямована на організацію нових музичних колективів — хорів, оркестрів, капел. У 1927 році, що є останнім роком керівництва Ступки цим колективом, Державний український хор (ДУХ) перебував у складі Музичного товариства [Бугаєва, 2011, с. 32]. Проте про більш ранню співпрацю Товариства і ДУХу свідчить протокол засідання Президії Правління Харківської філії Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича: 1926 року Пилип Козицький підготував проект листа до Окривконкому, Міськради та Всеукраїнської Ради професійних спілок (ВУРПС) про підтримку ДУХу, який розглядали на засіданні і підтримали за умови надання ДУХом фактичних даних [Протокол № 3, 1926, с. 85]. Також представників ДУХу запрошували на засідання президії правління Харківської філії [Протокол № 7, 1926, с. 90]. Про більш ранній зв'язок хору з Товариством свідчить лист, у якому керівники ДУХу

вітають на той час ще Комітет із першою річницею заснування [Державний, 1922, с. 1]. Отже, зв'язок цих двох осередків тривав протягом усього періоду діяльності Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича, і Ступка навряд чи випадково став диригентом хору, очевидно, він мав стосунок до Товариства значно раніше, ніж очолив ДУХ.

У каталозі фонду Музично-теоретичної бібліотеки імені К. Стеценка (МТБ), заснованої ВКВПЛ, є дані про наявність збірок творів Ступки. Як відомо, описана в каталозі література становила фонд, доступний для користувачів Музично-театральної бібліотеки [Бугаєва, 2011, с. 6]. Водночас науково-творчий відділ бібліотеки був зорієнтований на просування творів композиторів із периферій і композиторів-членів Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича [Бугаєва, 2011, с. 52]. У каталозі наявні твори Я. Ступки для дітей Державного видавництва України: «Вареники» (байка Глібова), «Зозуля й півень» (музика для дітей), у двох примірниках збірка «Чарівна сопілка» (п'ять дитячих пісень) [Бугаєва, 2011, с. 321]. Усі вони написані під час перебування композитора в Україні. Про опублікування нот творів Ступки йдеться в журналі «Музика» за 1927 р. [Ткаченко, 1927, с. 24].

Ступку у Глухові змінив не менш авторитетний музикант із консерваторською освітою (Варшавська консерваторія) С. Є. Мацелінський, який викладав співи у Глухівському учительському інституті і був керівником хору (1925–1937). Доля музиканта склалася трагічно — 1937 р. його було репресовано і страчено за антирадянську агітацію. Проте не віднайдено жодних доказів того, що Мацелінський мав справи з Чернігівською філією.

Отже, Музичне товариство імені Миколи Леонтовича діяло переважно «всупереч», ніж «завдяки» реальним обставинам. Прагнення його членів довести, що ми маємо своє сакральне українське «Я» сприяла утворенню філій та їх осередків у всіх куточках України. На жаль, не всі документи збереглися, не всі імена ще відомі. Сьогодні важко стверджувати, що у Глухові був осередок Музичного товариства імені

М. Д. Леонтовича, проте факти свідчать про спроби організувати його. Такі яскраві особистості, як Нестор Городовенко, Федір Ернст, Степан Васильченко, Павло Сениця, Михайло Стратанович, могли підтримувати контакти із Глуховом і надихати місцевих музикантів організувати осередок, найбільш ймовірним представником можна вважати Яна Ступку. Наразі триває процес оцифрування і передання в Україну особової справи композитора з архіву Празького радіо, у Симфонічному оркестрі якого він працював, починаючи з липня 1927 року. Можливо, ці документи офіційно підтвердять причетність Яна Ступки до Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича і дадуть право стверджувати, що Глухів мав свій осередок.

Проте нові відкриття ще попереду, як і всебічне дослідження Глухівського осередку Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича.

Список використаної літератури і джерел

1. Адаменко А. Г., Воронкова Т. І. Всеукраїнське музичне товариство ім. М. Д. Леонтовича. *Фонди відділу рукописів ЦНБ АН УРСР* : зб. наук. праць. Київ : Наук. думка, 1982. С. 97–116.
2. Анкети та заяви музичних осередків Чернігівщини та їх керівників про вступ у члени Музичного товариства ім. Леонтовича. 1925 р. [Рукопис]. *ІР НБУВ*. Ф. 50. Од. зб. 214. 1 арк.
3. Бугасва О. В. Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича. Київ : НБУВ, 2011. 388 с.
4. Бугасва О. В. Музичне товариство імені М. Д. Леонтовича (1921–1931) : біографічний словник. Київ, 2015. 348 с.
5. Васильченко С. В. Мій шлях (автобіографічні записки). Васильченко С. В. *Твори* : у 4 т. / за ред. О. І. Білецького ; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Т. 4 : Автобіографічні твори. Київ : АН УРСР, 1960. С. 7–64.
6. Державний Український Хор / «ДУХ» ім. Леонтовича. Привітання Комітету пам'яті Леонтовича від 17.01.1922 р. [Рукопис]. *ІР НБУВ*. Ф. 50. Од. зб. 33. 1 арк.
7. Крижанівський В. М. Викладачі Глухівського інституту (1874–1924) : бібліограф. слов. Глухів ; Кропивницький, 2017. 96 с.

8. Кузик В. В. Музичне товариство імені Леонтовича — 100 років. Стратегія виживання. Київ ; Вінниця, 2022. 32 с.

9. Лист Ю. Слоницького до Ю. Гарника. 24 січня 1925 р. [Рукопис]. *ІР НБУВ*. Ф. 50. Од. зб. 547. 91 арк.

10. Лист музичної секції при Губспілці ССП «Плуг» до редакції «Музика». 4 травня 1925 р. [Рукопис]. *ІР НБУВ*. Ф. 50. Од. зб. 547. 91 арк.

11. Лист музичної секції при Губспілці ССП «Плуг» № 59 до МТЛ. 7 травня 1925 р. [Рукопис]. *ІР НБУВ*. Ф. 50. Од. зб. № 547. 91 арк.

12. Ляшко І. М., Белашов В. І., Мосіяшенко В. А. Глухівський державний педагогічний інститут (1874–1994 рр.). Суми : Мрія ЛТД, 1994. 80 с.

13. Мельник Л. Г. «Машина часу» М. М. Неплюєва. Соціально-економічний аналіз. Суми, 2018. 368 с.

14. Мошик І. В. Глухівський педінститут у 1920-ті — 1940-ві роки. *Історичні студії суспільного прогресу*. Вип. 7: електронний наук. журн. Глухів, 2019. С. 180–210.

15. Протокол засідання музичної секції при Чернігівській Губспілці ССП «Плуг», музсекція. 12 травня 1923 р. [Рукопис]. *ІР НБУВ*. Ф. 50. Од. зб. 547. 91 арк.

16. Протокол № 3 засідання Президії Правління Харківської філії Музичного товариства ім. Леонтовича. 11 березня 1926. [Машинопис]. *ІР НБУВ*. Ф. 50. Од. зб. 544. 94 арк.

17. Протокол № 7 засідання Президії Правління Харківської філії Музичного товариства ім. Леонтовича. 25 березня 1926. [Машинопис]. *ІР НБУВ*. Ф. 50. Од. зб. 544. 94 арк.

18. Ступка Ян-Батіст — український і чеський артист, диригент, композитор... *Мистецтво України : біографічний довідник / Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана; ред. кол.: А. В. Кудрицький, М. Г. Лабінський*. Київ, 1997. С. 568–569.

19. Ступка Ян Батіст. *Бібліографічний словник «Чеські музиканти в Україні»* / укладач В. М. Щепакін ; Харківська держ. акад. культури ; Харків, 2005. С. 186.

20. Ткаченко Ю. Стан музичного видавництва на Україні. *Музика*. 1927. № 4. С. 20–25.